

Les pòpies i els papiols

CARLES DOMINGO I FRANÇÀS

Crida l'atenció de qualsevol que s'interessi pel vocabulari geogràfic de la llengua del poble la quantitat de noms que hi troba que no són sinó els mateixos que tenen certes parts del cos animal. I és que més d'un cop l'aspecte que presenten alguns accidents o formacions del terreny, sobretot del relleu, evoca parts o òrgans nostres o dels animals que ens són més familiars. És a dir, ens valem dels mots que en podríem dir *zoònims* per a fer referència a alguns accidents del relleu perquè l'observador hi veu una analogia formal amb la configuració que presenten determinats membres o parts del cos humà o en general del cos animal.

Així tenim, per exemple, la paraula *cap*, que trobem sovint designant punts extrems o dominants del paisatge, el punt que culmina posem per cas una determinada formació muntanyosa com és el *cap de Boumort*, la part més alta de la serra de Boumort i a l'entorn de la qual es desplega. O bé els mots que podem trobar indicant *carena*: *cresta*, *espina* o *esquena d'ase* (o *de ruc*), per mica que la línia de separació de vessants que designen es presenti més o menys dentada o ondulada, en les dues primeres atribucions, o bé suaument encorbada per tots dos costats i amb un mateix caient en el cas de la darrera.

Però ara voldríem aturar-nos en dos d'aquests mots de la terminologia geogràfica popular, que es poden trobar en el nom donat per la toponímia a algunes eminències del terreny, la forma de les quals evoca un pit de dona, un suggeriment que provoca que hom les anomeni, si no precisament així, sí tanmateix amb algun dels termes del seu camp semàntic, *mamella* i *mamelló*, entre els primers com a més obvis.

L'ús dels mots susdits en aquesta aplicació per a designar turons es troba sobretot en el valencià. Joan Coromines

El turó de la Mamella, a la serra de l'Obac, prop de Matadepera

esmenta, per exemple, les *mamelletes de Quart*, que li van ser assenyalades des de Torres Torres, cavalcant a la ratlla entre Quart i Morvedre (Sagunt). No cal dir que el valencià no té pas l'exclusiva en l'ús d'aquesta metàfora. Sense anar més lluny, a la *serra de l'Obac*, a sobre mateix de Terrassa (si més no, de Matadepera), tenim un turó que té per nom *turó de la Mamella*.

Altrament, en la lexicografia de les senyes o enfilalls, és a dir, en les referències encreuades a punts de la costa, vistos des de l'aigua, que feien servir els mariners per a situar-se quan navegaven, els mots *mamella* o *mamelló*, esmentant turons, no hi són pas escassos¹.

Però de vegades es dona el cas que la comparació es conserva gairebé amb els mateixos mots de com ja es feia en temps pretèrits, quan encara es parlava llatí; i aquests mots han perviscut, però havent perdut el significat originari i tenint ara tan sols el de l'entitat semàntica a la qual s'havia adjudicat la retirada a una mamella. Això és, s'han convertit en el significat d'aquella entitat semàntica oronímica.

Aquest és el cas del mot *pòpia* (amb les seves variants), que en l'actualitat és

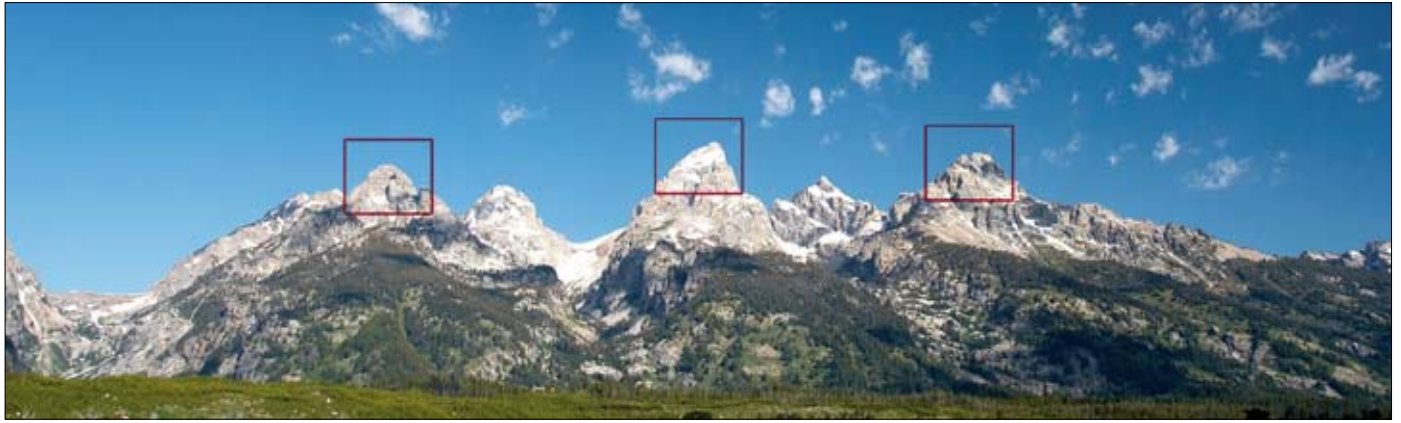
tan sols un genèric de topònim de turó, sovint poc alt, caracteritzat per una forma regularment arrodonida i de base ampla; o potser i tot, el pre-topònim o ja plenament el topònim d'algunes d'aquestes eminències.

Pòpia, segons exposa Coromines, prové del mot del llatí vulgar *pupea* (pronunciat generalment *pòppia*), que procedia al seu torn del vocable del llatí familiar *pupa* o *puppa*, el qual significava *neneta*, *nina* i també *mamella*. *Puppa*, altrament, ha donat lloc al mot *popa* ('mamella'), encara ara viu en una bona part del català occidental², per bé que, més que no pas a la humana, es refereix a la dels animals femelles.

Resumint, la nostra llengua, del camp semàntic que cobrien aquelles veus llatines, tan sols n'ha pres el valor 'mamella'. Aquest, però, tant en el seu sentit directe com en l'aplicació metafòrica que llavors ja es feia. Per al primer ha reservat el mot *popa* i s'ha servit de la variant *pòpia* per a derivar-hi l'aplicació com a orònim. Això, és clar, a grans trets i amb les excepcions que calgui, si més no, en *popa*, que, com veurem, apareix també alguna vegada en toponímia.

1. Perquè es vegi com fan aquestes senyes en reproduïrem dues de les que retreu Moreu-Rey del recull que en va fer Maria Teresa Montaña a les costes tarragonines: «la Mamella del Loritu de terra al sorral», «als dos Mamellons per la casa del Bord».

2. Però no d'una manera exclusiva. Per exemple, a la parròquia de Borredà (Ripollès) es conserva la imatge de la Mare de Déu de la Popa.

Els Tres Tetons, al Parc Nacional de Yellowstone (EUA)

Ara bé, no ens penséssim pas que el nostre poble és l'únic que ha recorregut a aquest tret de l'anatomia femenina per a anomenar metafòricament les eminències amb les característiques adés apuntades. De fet, el dinamitzador de la toponomàstica que va ser Enric Moreu-Rey als Països Catalans considerava que aquest recurs concret no és sinó un cas més de la universalitat de certes tendències denominadores, i així, pel que fa a la comparació de què ara fem qüestió, ell en dóna exemples d'Aragó, de Castella, de Portugal, de França (on *mamelon* ha esdevingut un genèric geogràfic³) i fins i tot dels Estats Units (*les Trois Tetons*, la muntanya més important del Yellowstone National Park, a l'Estat de Wyoming).

Per altra banda, Coromines ens precisa que el valor orogràfic del mot *pòpia* es repeteix molt a França, en els dominis occità i franco-provençal. Devers el Delfinat, per exemple, refereix que es poden arribar a trobar prop de tres-centes *pòpies*, uns mamellons on sempre es constaten restes gèl·liques o pre-cèltiques, sovint precedent d'una fortificació posterior. Un fet del qual tenim testimoniatge prou més ençà, gairebé a tocar a casa nostra. A les Corberes, entre la Fenolleda i el Perapertusès (Aude), el puig al cim del qual s'aixeca el castell de Querbús, el darrer reducte dels càtars, Coromines ens reporta que era anomenat *la Pòpia*.

Com hem apuntat adés, *pòpia* oscil·la entre un ús com a nom comú –en realitat com a apel·latiu genèric– i un de simplement com a nom propi, un nom propi el significat del qual és ben probable que es desconegui.

3. El *Diccionari de geologia*, dirigit pel Dr. Oriol Ribó, entra el mot *mamelló*, atorgant-li tres accepcions geomorfològiques.

Tanmateix, el fet que sigui una paraula usada sempre amb l'article sembla corroborar la seva condició bàsica de nom comú. Però, per altra part, la pèrdua de significació que l'afecta en més d'un indret i ja d'antic explica l'existència d'una variant com *còpia*, una alteració amb què de vegades el trobem i que, per cert, no li ha llevat pas l'article.

També s'acompanya sempre de l'article el diminutiu *popiol*, dissimilat en *papiol*, un nom de la nostra toponímia prou conegut, perquè és el d'un poble no pas irrellevant de la rodalia barcelonina. Aqueix ús de l'article es dóna així mateix en la forma femenina *papiola*.

Val a dir que *papiol* el trobem majoritàriament en noms de nuclis de població, per bé que no és pas del tot absent de l'oronímia.

Esmentarem ara, un per un, *les pòpies*, *els papiols* i *les papioles* que hem pogut aplegar consultant principalment l'*Atles Topogràfic de Catalunya* (ATC) i el *Diccionari etimològic* (DE Cor) i l'*Onomasticon Cataloniae* (ONC), de Coromines, els quals, sempre que hem pogut, hem acarat i confirmat amb qualsevol altra documentació avinent. Com podreu veure, això serà com una llista d'indrets homònims en una bona part; és a dir, una enumeració d'indrets anomenats per un qualsevol d'aquests tres

El castell de Querbús, a les Corberes

termes. No hi mancaran del tot, però, els llocs amb una denominació on els dits termes en són tan sols una part.

La Pòpia (ATC 2, ONC). Cim de 372 m, a l'extrem occidental del massís del Garraf. Situat a les muntanyes d'Olèrdola i sota el *pujol de l'Àliga*, es troba dintre el terme municipal de Santa Margarida i els Monjos (Alt Penedès). El *Nomenclàtor de Catalunya* el transcriu com a *turó de la Pòpia*, és a dir, fent precedir el mot *pòpia* (el significat del qual ja no deu ser conegut per ningú del poble) per un genèric considerat més planer, ni que això sigui fet a costa de consagrar una tautologia, probablement innecessària (cosa que, si tot s'ha de dir, no et deixa de recar).

La Pòpia (ATC 2, DE Cor, ONC, NTC). Puig típicament arrodonit de més de 600 m de la Serralada Litoral, que es troba al Priorat entre Pradell de la Teixeta i Falset.

La Pòpia. Segons el *Nomenclàtor* i l'*Atles Topogràfic* (vol. I), es tracta simplement del nom d'un indret de Rellinars (Bages) que es troba a la dreta del *torrent de Cellers*, dessota *la serra del Ginebral*. En canvi, el mapa «Sant Llorenç del Munt i l'Obac» de l'Editorial Alpina atribueix aquest nom al cim arrodonit (cota 519 m) en què acaba pròpiament aqueixa serra del Ginebral i que el poble esmentat veu a prop seu devers tramuntana.

Puig de la Pòpia (NTC, ATC 1). A Albanyà (Alt Empordà), a la riba esquerra de la Muga. Eminència arrodonida de 409 m.

La Pòpia (ATC.1, ONC). A Osseja, a l'Alta Cerdanya. L'*Atles de Toponímia* consigna prop d'aquest poble un indret que anomena *la Popí*, que no deu ser sinó aquest serrat amb el nom alterat, potser per dialectalisme o bé per afrancesament. Coromines afegeix que a la mateixa població li

van esmentar amb aquest nom de *pòpia* també un altre serrat de forma cònica i *roig i esterragallat*, el qual, però, diu que és menys popular.

Sa Pòpia (ONC). El cim més alt de sa Dragonera, l'illeta de la costa d'Andratx, que es diu així sens dubte a causa del seu acabament cònic. Val a dir que Cosme Aguiló, en 1982, quan va recollir aquest topònim, va considerar que estava a punt de perdre's en la llengua popular d'aleshores⁴.

Tossal de la Pòbia (ONC), amb sonorització de la *p* interior per influència àrabica. Cota 1088 en la serra de la comarca dels Ports de Morella, que delimita pel SE la vall de Vallibona de Morella. Segons Coromines, és una punta rocosa que té forma arrodonida.

La Pòpia del Montgròs (NTC, ATC, ONC). Cim de 668 m a la partió entre els municipis bagencs de Castellfollit del Boix i Sant Salvador de Guardiola. Tan sols té un aspecte clar de cim des de la vall de la riera de Guardiola, perquè no és sinó un morro més sortit i una mica més alçat (per tant, amb una forma cupular més patent) dels relleus tabulars que trobarem per aquella banda del sud-oest del Bages. Aquests són uns relleus sovint esglaiats, que van deixant penjats, darrere

d'uns fronts abruptes, altiplans successius, amb la qual cosa els punts més alts tenen aspecte de cim pel costat costerut i, en canvi, per l'altre, gairebé s'esborren. Coromines l'anomena *la còpia del Montgròs*, confonent-la sens dubte amb la còpia de Palomes, que ara comentarem.

La còpia de Palomes (NTC, ATC, ONC)⁵. Cota 837 m de la serra de Rubió, al costat mateix del punt per on la carretera dita de les Malloles accedeix venint d'Igualada, a la carena poc més enllà de la qual s'obre plenament

l'altiplà de Calaf (la Segarra calafina, com l'anomena la *Gran geografia comarcal de Catalunya*, que altrament ignora aquest cim).

Aquest nom alterat, *còpia* per *pòpia*, no deu ser gaire del domini públic actualment, o bé potser hom l'ha evitat perquè se n'ha malfiat, pensant que no pot ser gaire solvent un topònim d'un significat en aparença tan aberrant. Hi ha, per exemple, una publicació de la UEC d'Anoia-Igualada, de l'any 1994, que és un recull d'itineraris per la serra de Rubió i el refugi del Mas del

Turó situat vora la ciutat de Bosa (Sardenya)

FOTO: R. PUIG COROMINES

4. *La toponímia de sa Dragonera*, Societat d'Onomàstica, butlletí interior, vol. X.

5. No és estrany de trobar genèrics poc habituals, o fins i tot ja caiguts en desús en la parla actual, en la toponímia del relativament reduït espai de terreny, ocupat per relleus monoclinals, que separen la Conca d'Òdena i l'anomenat Alt Bages de l'altiplà de Calaf. Podríem dir que es tracta d'una contrada muntanyosa amb genèrics no trivials. Així, per exemple, tenim la *pòpia* i la *còpia* adés esmentades, o bé el *cogulló de Cal Torres* (el punt més alt de tota aquesta zona) o, encara, el *coll de Gossem*, un dels turons prominents de la serra de Rubió (on veiem *coll* en el sentit arcaic de *cim* i no pas en el més habitual de *depressió* en una carena).

Tronc; doncs, malgrat que en una bona part d'aquests itineraris el camí passa justament per aquest cim o, almenys, gairebé a tocar, el cim mai no és esmentat pel seu nom i, si cal fer-hi referència, hom ho fa dient únicament que és el puig o punt on hi ha la torre metàl·lica del repetidor de telecomunicacions.

Coromines diu que té anotada una altra còpia per *pòpia* al terme de Conat, al Conflent. Si us fixeu en la fotografia de sota, veureu que el turó a dalt del qual es troba el poble i, encara més, un altre turó més alt que el domina a la seva esquena, són d'una forma a la qual el mot *pòpia* encaixa perfectament.

Conat de Conflent

FOTO: MIQUEL BRAVO

Segons el nostre etimologista, *còpia* no és sinó una dissimilació de *pòpia*; però sospita que hi hauria ajudat una contaminació de *cóp*, en l'accepció topogràfica de 'capdamunt d'un turonet', que ara, si més no, encara trobem a València⁶.

Com hem dit abans, el diminutiu *papiol* es troba més en noms de nuclis de població que no pas fent referència a eminències del terreny. Aquest nom per a un poble no acostuma a ser, però, arbitrari: o bé a prop seu hi ha algun turó vistent tipus *pòpia*, del qual hagi emmanllevat la denominació, o bé no és sinó un llogaret que hom ha bastit damunt d'un d'aquests turons.

Esmentarem primer els *papiols* (i les *papioles*) que són orònims, i després els aplicats a nuclis de població.

El Papiol (ONC) o *Penya del Papiol* (ATC 2, NTC). És un turó isolat (altura 383 m) del terme d'Olèrdola, el qual diríem que té un perfil paradigmàtic.

Roca del Papiol (ATC). Cim de 678 m de la serra Llarga, a la línia de separació de les dues comarques penede-

senques, entre Torrelles de Foix (Alt Penedès) i el Montmell (Baix Penedès). Deu tractar-se de la *roca Papiola*, del terme del Montmell, que esmenta Coromines (ONC).

Serra de la Papiola (ONC, ATC). Serreta per la carena de la qual passa la línia divisòria entre els termes d'Albinyana i el Vendrell. Coromines l'esmenta simplement com *la Papiola*, talment com el recollector dels noms de lloc del terme d'Albinyana (Manuel Bofarull i Terrades, 1992), el qual, altrament, ens assabenta que aquest nom tant pot ser el de la muntanya (probablement el pujol extrem del cap final de la serra) com el de la partida que se situa precisament en aquest indret muntanyós i del qual hom hauria pres el nom. Amb què aleshores caldria interpretar així la denominació *serra de la Papiola*: «la serra que hi ha a la partida que es diu la Papiola»; cosa, endemés, que indicaria que en l'actualitat aquest nom, en aquest verall, remet més al d'una partida (i a tot allò que s'hi construeix) que no pas a l'apellatiu genèric d'una certa mena de pujol que és *papiola*.

Bofarull retreu, així mateix, que *la Papiola* és també el nom posat a una urbanització creada sota seu i constata alhora que hi ha un turonet, ja dintre la demarcació d'Albinyana i més a prop del poble, que té per nom *la Papioleta*.

Per acabar amb aquest reguitzell d'orònims, afegim que Coromines (ONC) esmenta també un turonet avançat en uns cingles de la vall de Capçanes (Priorat), que diu que és conegut com *la Papiola*.

Dels pobles anomenats *el Papiol*, el més conegut és sens dubte el de la comarca del Baix Llobregat, que té a sobre mateix el *puig de Santa Madrona*, un puig la forma del qual justifica plenament el nom de la població que s'hi redossa.

Esmentem així mateix:

El Papiol, veïnat de l'Arboç (Baix Penedès), que es troba situat sobre un turó.

El Papiolet, veïnat de Sant Jaume dels Domenys (Baix Penedès). Actualment no es veu cap turó on es troba, però Coromines creu que aquest deu haver estat aplanat per la construcció de carreteres, perquè en el *Diccionari de Madoz* (a mitjan segle XIX) aquest llogarret és descrit com a 'situado en una loma'.

Hi ha encara, en la toponímia cartogràfica, noms de casa amb aquest nom. Així, per exemple, la *casa Papiol* de Rodonyà (Alt Empordà) i *Can Papiol* i *la Torre del Papiol*, a la plana d'Urgell. Creiem, però, que en molts d'aquests casos el nom deu procedir del nom del propietari de l'edificació; per bé que no es pot descartar que no n'hi hagi cap que faci referència realment al relleu de què ara fem qüestió. Talment com moltes de les masies que es diuen *la Coma*, que es troben posades precisament enmig d'una

Penya del Papiol, vora Olèrdola

FOTO: CARLES MARTA

⁶ Coromines esmenta, per exemple, el *copet del Siero*, nom d'una punta culminant rocosa de les muntanyes d'Alcoi. Altrament, no sabem si hi deu tenir alguna cosa a veure el cim anomenat *els Copets*, de Castellar de la Ribera, que es troba al sector del terme situat a la dreta de la ribera Salada, al Solsonès.

coma, una coma que ben sovint ara ja no és coneguda com a tal. I així, posem per cas, podem esmentar el nom d'un carrer de la part alta de la urbanització de Segur de Calafell, el carrer de *Can Papiol*, que deu fer referència a una casa de pagès que hi devia haver en aqueix indret –la falda d'un de tants dels turonets arrodonits de la zona–; per tant, un dels turons que no és absurd de pensar que hom tingués per un *papiol*, i aquest nom hagués traspasat per metonímia a la casa. (Per bé que tot això no són sinó conjectures que caldria verificar.)

El mot *popa* també figura amb aquesta aplicació, encara que amb una freqüència més aviat magra. De fet, tan sols n'hem pogut constatar dues ocurrences en les obres consultades, la *serra de la Popa*, a Alfarràs (Segrià), i el *puig de Popa*, a Calella (Alt Maresme).

La serra segriana no és sinó un dels relleus de la plataforma seccionada en tossals i plans que separa les conques del Segre i del Cinca. I el *puig de Popa* és el turó (206 m) amb què acaba, tot arrodonint-se, un dels serrats que el Montnegre envia a mar al sector dit de Capastre.

Observem com, en aquest darrer topònim, *popa* és usat excepcionalment sense article. En ple català oriental com es troba, es veu que hi ha desaparegut del tot la marca de nom comú, que és encara en altres indrets i que representa la presència de l'article. ◆

Bibliografia

- Aguiló, Cosme, *La toponímia de sa Dragonera*, Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior, volum X.
- *Atles topogràfic de Catalunya*, 1:50.000, 3 vol., Enciclopèdia Catalana - Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 1995.
- Bofarull i Terrades, Manuel, *Noms de lloc del terme d'Albinyana*, Institut d'Estudis Penedesencs, Sant Sadurní d'Anoia 1992.
- Coromines, Joan, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vol., Curial - la Caixa, Barcelona 1980.
- *Onomasticon Cataloniae* (I-VIII), Curial - la Caixa, Barcelona 1989.
- *Gran geografia comarcal de Catalunya*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- Moreu-Rey, Enric, *Els nostres noms de lloc*, Ed. Moll, Palma de Mallorca 1982.
- *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona 2003.
- Sant Llorenç del Munt i l'Obac, mapa 1:25.000 i guia cartogràfica, Ed. Alpina 2003.
- Unió Excursionista de Catalunya, *Itineraris per la serra de Rubió i refugi Mas del Tronc* (Anoia), 1ª edició, juliol 1994.

Sobre el verb *passar*

PERE ORTÍ

Fa prop d'un segle que la llengua catalana, d'una generació a l'altra, perd quantitat de paraules i d'expressions que generalment corresponen al seu millor perfil col·loquial. La influència, la preponderància de la llengua castellana van tan a l'ample, que la cosa s'esdevé d'una manera constant i, com aquell qui diu, va per si sola. I la generació que les perd no se n'adona i passa a la pròxima allò erroni que ha forjat com a normal, i aquesta ho assumeix com a autèntic, per a continuar endavant en la línia de la davallada. El resultat de tot plegat, resultat funest, és que hom creu que allò que ha dit de petit, allò que ha dit sempre, és l'autèntic, i que voler corregir-ho és ganes de cercar els tres peus del gat. Conjunt de factors que fan difícilíssim el redreçament de la nostra llengua, en l'actual conjuntura en què tothom és savi; o en què ningú no té cap gana que l'amoïnin amb llenguatges «nous».

El remei fóra prestar atenció als pocs que recorden el bell parlar de fa vora un segle i fer-los cas de les correccions que fan. El parlar que en diem «d'abans de la guerra». Aleshores era viva la correntia impulsada per la Renaixença, i la llengua seguia una inèrcia acceptable, encara no mediatitzada per les influències deletèries que imperen ara. Els pocs ciutadans de la tercera edat de què disposem, d'aquesta mena, no tenen gaire bona premsa i són més aviat una veu que clama en el desert. Si no, són una veu que irrita els *tècnics*, que solen ser aquells que volen monopolitzar la feina del redreçament, perquè es creuen «els únics», i miren amb absoluta suspicàcia tot allò que no ve ideat per ells o no passa pel seu vist-i-plau. Els quals, en molts dels casos, han begut allò erroni que els tramet l'anterior generació, i la correcció que els proposen els sona com una nota desafinada.

Avui, doncs, voldria atreure l'atenció sobre el verb *passar* i alguns dels usos que en fem. Ara diem: «Què et passa?» No dic que no estigui ben dit. Però segur que l'expressió castellana «¿Qué te pasa?» s'ha imposat i ha suprimit del català allò que dèiem de petits: *Què tens?* Quan algú sortia empipat o reaccionava d'una manera estranya li dèiem: *Què tens?* I també: *Què t'agafa?* O: *Què t'agafa, ara?* Recordo que els nens, quan algun cercava raons o amoïnava amb romanços, li dèiem, no «Què et passa?», sinó: *Què hi ha?* Aquesta expressió era molt comuna entre els grans, en semblants casos, i quan qüestionaven algú seriosament sobre les seves ganes de moure soroll.

Per comptes de demanar, quan quelcom especial s'havia esdevingut, «Què ha passat?» («¿qué ha pasado?»), demanàvem: *Què ha estat?* O: *Què hi ha hagut de nou?*

¿Filigranes lingüístiques, perdedores? És una afable proposta de guanyar allò que hem perdut. Si més no, que consti aquí, públicament. Potser temps vindrà que hi podran fer més que nosaltres. Qui sap. Sí que crec que, entre tots, ara hi podríem fer més. I vull creure que serem prou honorats per a fer-hi molt més i perquè tot això que diem ens aprofiti. ◆